

La mirada i la paraula d'en Joan Borrell

Jordi Estivill*

Joan Borrell ha mort. Ens ha deixat la seva mirada i les seves paraules. Mai més no podrem mirar el món, ni dir els noms de la mateixa forma.

Tenia els ulls petits, profunds, riallers que convidaven a traspasar les múltiples opacitats que ens envolten i a no admetre complicitats amb els poders establerts. Va néixer a Mosset, a la ratlla entre Catalunya i Occitània. Junts havíem parlat moltes vegades sobre les fronteres que separen i uneixen, sobre els marges que no són de ningú. Potser per això vam fer un paper que presentava les relacions entre cosins germans, sobre la història dels amors i dominacions impossibles entre catalans i occitans.

Havia nascut a pagès, en el món rural. En Jeannot, li deien quan trescava i saltava pels marges de les seves muntanyes que encerclen Mosset. Quan el vaig conèixer, cada quinze dies, en una quimèrica aventura post-seixanta-vuit des de París, anava a solidaritzar-se amb un grup de camperols i ramaders de la França ignorada. En l'agitació dels setanta, la dels Comitès de Lluita de la Renault, la dels estudiants, insubmisos, artistes, de tot un món que no acceptava l'esfilagarsament i el desencís, poques vegades li havia vist il·luminar-se tant la seva fesomia com quan parlava de les revoltes pageses d'inicis de segle, i tractava de resseguir un difícil paral·lelisme entre les dures lluites dels viticultors de Besiers, de Lézignan, de Narbona, de Carcassona d'aleshores, amb les revoltes dels vinyataires de 1907 a Perpinyà. Sota el pseudònim de Joan Puig, en queda un testimoni escrit en el número 1 de la revista Aïnes.

* Text inèdit escrit a Barcelona la primavera de 1992 i cedit amablement pel seu autor per a *Mirmanda*.

Joan va formar-se a Perpinyà, a Montpeller, a París. Cada etapa allunyant-se més dels seus orígens. Immigrant forçat, com tants altres catalans del Nord, sempre volent retornar, sempre anant més lluny. Exili i nostàlgia, però, fructífers. En el seu París d'adopció, Joan parlarà des de la dimensió local vers l'universal. El protagonista de la seva novel·la, l'Indret Blau, no és un irlandès que retorna al seu país? Les seves col·laboracions a *Les révoltes logiques*, el seu *Artiste-roi*, no són reflexions generals dirigides a tots?

Tanmateix ell no va poder tornar del tot. Potser des de la imatge que es construïa de la seva vellesa, ara ja irrealitzable, gorra ampla, bastó, pipa, gos, amics i amigues, bones vetllades a la vora del foc, dreceres per passejar i un bon vi dels costals rossellonesos, en surti un alè que s'estengui pels prats de les valls closes dels dos costats dels Pirineus... Potser aquesta serà la seva discreta forma de tornar.

En el viatge del rodamon exagonal, Joan Borrell reflexionava la seva catalanitat i la nostra. Difícil resumir-la per complexa, vital, apassionada. Traïdor conscient de la fredor cartesiana del filòsof acadèmic proposava una idea de nació-projecte, més propera als romàntics alemanys, que tan bé coneixia, que als catecismes de qualsevol ortodòxia. Adéu dogmes i apòstols!

Tot rebutjant les categories absolutes, li interessava més la vida col·lectiva construint-se. Les petites nacions, floretes que, mil i una vegada trepitjades per tots els Atiles, tornen a florir i a fer bonic. Sense oblidar les contradiccions internes, com dirien els saberuts, i les prioritats, com afirmaria l'estratega. Un dia, em va sorprendre exclamant: "en determinades circumstàncies, prefereixo el banquer que comparteix la mateixa terra, que el proletari cosmopolita que la ignora". En el debat d'aleshores, com es deia, alliberament nacional i lluita de classes no sempre es conjugaven en el mateix idioma.

En el col·loqui d'historiadors de 1974, cal rellegir la resposta que en Borrell li fa a l'Isidre Moles, quan li recorda que Algèria no era nacionalitat fins que no es va aixecar com a poble davant dels arguments quantitius que s'esmentaven.

L'hivern 1970, un amic comú, un altre Joan, passat de l'economia a l'art musical, em va incitar a visitar la Comunitat del carrer Charlot, a París. Allí, va començar a fraguar-se la nostra amistat. Vint-i-dos anys. Aquella nit Jean Borrell, així li deien en la "francesització" forçada de tants catalans del Nord, va manifestar el seu desig de tornar-se a vincular amb el seu país d'origen, de reaprendre la seva llengua. La que havia après amb la seva mare, pels carrers de Mosset, amb els seus companys quan feia "campana". L'Escola, francesa, encara portava al rètol: "*soyez propres, parlez français*".

A1 voltant d'un cremat improvisat vam fer un pacte que va acomplir amb escreix. Vindria a la Universitat Catalana d'Estiu per a reaprendre el català i l'any següent per ensenyar a la secció de Ciències Socials. D'aquest

segon any de 1a seva estada a la Prada del Conflent, tothom en recorda els seus "etzetera" que afegia quan el seu català, amb "accent pointu", recent après, no li donava per més.

Després ja sempre més no va deixar d'utilitzar la llengua reapresa. Fins el punt que diversos treballs, l'*Indret Blau*, per exemple, el va escriure a la vegada en les dues llengües.

Però, no solament la llengua fa la nació. "Les singularitats irreductibles", com ell les anomenava, s'han d'omplir. Primer, de voluntat tossuda. Joan reclamava el dret d'ésser en l'afirmació quotidiana. Segon, en la subversió/reconstrucció de la societat civil. Tercer, en la forma d'entendre i articular els espais i les seves jerarquies (Barcelona i les altres capitals). Quart, en la relació entre el que lliga els homes al voltant del campanari i la casa de la vila, i el que els connecta amb l'exterior. Entre el dins i el fora. Cinquè, en el lligam entre el poble i la "intelligentsia", sigui artística, cultural o política. Només abandonant totes les bíblies es pot entendre la reflexió i la passió subjacents en el seu article "Llibertat, Amnistia i Estatut d'Autonomia", publicat en el número monogràfic que la Revista Temps Moderns va dedicar a l'Espanya de les lluites democràtiques. Per cert, ell el va ajudar a coordinar. Un català que no parlava castellà, que es negava a parlar-lo, sobretot davant de la guàrdia civil.

En el mateix número s'hi troba un altre article, una altra clau per entendre Joan Borrell. El del testimoni de Núria, on Joan-Núria, Núria-Joan, parlen de l'itinerari de l'opressió de cada dia i el camí vers una altra autonomia: el de les noies joves de la Catalunya dels 70.

Anys fructífers, plens d'il·lusió. Joan va començar a baixar periòdicament a Perpinyà. Carrer Dagobert, El Puig, Canet, el Grup Guillem de Cabestany, els cursos a la Universitat Catalana d'Estiu, les intervencions en la polèmica local, les classes a la Universitat de Perpinyà, els Encontres de Ciències Humanes i Socials, el Centre Pluridisciplinari d'Estudis Catalans. La llista de recerques dissenyades per en Joan seria llarguíssima: el rugbi, les bruixes i la medicina popular, el funcionament psiquiàtric, el paper dels mestres. Però el seu terreny preferit era el de la filosofia política: Rousseau, Maquiavel, Althusser, Durkheim, Ferry... Rellegiu, si us plau, els números de la Revista Aïnes i hi trobareu un Jean Borreil que esdevenia un Joan Borrell, que firmava Joan Volker (fill del poble), quan publicava a Barcelona.

Així, expressava Joan aquesta evolució personal i lingüística: "escriure en català no és un acte simple en l'Hexàgon, és el senyal d'una voluntat. I d'un aprenentatge. Ací estem". Evolució que el va portar a signar el seu darrer llibre *L'artiste-roi. Essais sur les representations* com a Joan Borrell, no sense que aquesta mena de discret travestisme nominatiu li deixés de provocar dificultats "comercials". Ni el comerç, ni la promoció individual li interessaven.

La seva discreció, la seva timidesa, la seva gratuïtat, la preservació de la seva intimitat el portaven a amagar-se sota els seus bigotis, darrera les seves bufandes. Però el seu compromís polític, amb les idees i causes que defensava aferrissadament, l'obrien vers els altres. Per això, ensenyant, preguntava, i quan amb la seva mirada lúcida interrogava, ho feia solidàriament. Amic fidel, estimava i es feia estimar dolçament.

“Sóc un llibertari dolç”, va autodefinir-se a un impertinent periodista en una presentació de la seva obra de teatre *Crònica d'Ann*, estrenada a Sitges, en els anys vuitanta. Als anarquistes i les seves contradiccions, a les col·lectivitzacions exemplificades en els tramvies de Barcelona, va dedicar-los-hi un article publicat en la revista *Les Révoltes logiques*, de la qual va ésser un dels seus principals impulsors i a la qual va dedicar esforços no reconeguts i articles identificables.

En la dècada dels vuitanta va bascular vers la producció i la reflexió artístiques i literàries. Als esmentats *Indret Blau* (1983) i *Crònica d'Ann* (1984), caldria afegir-hi *EI Taller 1. Postal 1, La mirada ou la tendresse du regard, Dissonàncies, “L'écriture blessée”, “L'impossible retour à Ithaque”,* etc. Altres, més experts, en glossaran límits i excel·lències.

Potser i perquè no s'ha publicat i em va demanar que el llegís quan encara tenia la forma de manuscrit, vull recordar un text dedicat a Barcelona. En el qual, uns ulls negres, els de Picasso, perseguien al llarg d'una atzarosa nit, els indrets recòndits, els rostres, els bars, les placetes, les façanes i els edificis, el port i el mar, de la Barcelona laberíntica que Joan estimava tant, i en la qual hi volia tenir “*un pied à terre*”.

Uns dies abans de la seva mort, qual el vaig anar a veure a l'Hospital Cochin, des de la seva habitació es contemplava el Panoptíc de la presó de la Santé. Així ho vam comentar, tot i reanudant antigues consideracions sobre els de sota, el món marginal i exclòs. Joan no l'oblidava. “Del poble, quina imatge donar-ne?” es preguntava en el seu darrer llibre.

—“Ens creiem semi-deus, i ja veus”, em deia en aquesta darrera conversa.

—“Sí Joan, la vida ens ha anat fent veure que no ho érem, però tu amb les teves paraules i la teva mirada, ens has ensenyat a ésser una mica més lliures”.

Gràcies, Joan.